

Tożsamość (w) przestrzeni

Сущность пространства

пространство сущности

Studia dedykowane

Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

SCRIPTA ŁUŻNIANA
Tom II

TOŻSAMOŚĆ (W) PRZESTRZENI

СУЩНОСТЬ ПРОСТРАНСТВА /
ПРОСТРАНСТВО СУЩНОСТИ

Studia dedykowane
Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi

Pod redakcją
Matyldy Chrzęszcz,
Kseni Dubiel
i Heleny Duć-Fajfer

Kraków

Matylda Chrząszcz

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0003-4313-5995>

✉ matylda.chrzaszcz@uj.edu.pl

Ksenia Dubiel

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0002-7512-2235>

✉ ksenia.panas@uj.edu.pl

Helena Duć-Fajfer

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

✉ <https://orcid.org/0000-0001-9436-3846>

✉ helena.duc-fajfer@uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2022

Recenzenci

dr hab. Andrzej Dudek, prof. UJ

Prof. Natalia Vesselova, University of Ottawa

Opracowanie redakcyjne

Irena Gubernat (j. polski), Yanina Ryier (j. rosyjski)

Projekt okładki

Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8138-730-9 (druk)

ISBN 978-83-8138-731-6 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381387316>

Na okładce: mapa Moskwy, 1726 (www.rijksmuseum.nl)

Publikacja dofinansowana przez Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Fot. Barbara Szczukin

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'B. Szczukin'.

TABULA GRATULATORIA

Zbigniew Babik, Uniwersytet Jagielloński

Vsevolod Bagno, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук

Krzysztof Bak, Uniwersytet Jagielloński, Uni-
wersytet Sztokholmski / Stockholms
universitet

Katarzyna Bazarnik, Uniwersytet Jagielloński

Zofia Berdychowska, Uniwersytet Jagielloński

Krzysztof Bielawski, Uniwersytet Jagielloński

Piotr de Bończa Bukowski, Uniwersytet
Jagielloński

Dariusz Brodka, Uniwersytet Jagielloński

Jerzy Brzozowski, Uniwersytet Jagielloński

Renata Bura, Uniwersytet Jagielloński

Anna R. Burzyńska, Uniwersytet Jagielloński

Magdalena Wasilewska-Chmura, Uniwersytet
Jagielloński

Wojciech Chlebdą, Uniwersytet Opolski

Urszula Cierniak, Uniwersytet Humanistyczno-
Przyrodniczy im. Jana Długosza w Często-
chowie

Andrzej Dudek, Uniwersytet Jagielloński

Katarzyna Dybeł, Uniwersytet Jagielloński

Adam Fałowski, Uniwersytet Jagielloński

Lazar Fleishman, Uniwersytet Stanforda / Stan-
ford University

Dorota Gil, Uniwersytet Jagielloński

Pavel Glushakov, Ryga

Marek Hałaburda, Uniwersytet Papieski Jana
Pawła II

Agata Hołobut, Uniwersytet Jagielloński

Gabriella Elina Imposti, Uniwersytet Boloński /
Università di Bologna

Jadwiga Janaszek, Kielce

Maria Jodłowiec, Uniwersytet Jagielloński

Beata Kalęba, Uniwersytet Jagielloński

Jerzy Kapuścik, Uniwersytet Jagielloński

Lubov Kiselova, Uniwersytet w Tartu / Tartu
Ülikool

Jadwiga Kita-Huber, Uniwersytet Jagielloński

Anna Klimkiewicz, Uniwersytet Jagielloński

Maria Kłańska, Uniwersytet Jagielloński

Agnieszka Kocik, Uniwersytet Jagielloński

Alexandr Korablev, Doniecki Uniwersytet
Narodowy / Донецкий национальный
университет

Lesława Korenowska, Uniwersytet Pedagogicz-
ny w Krakowie

Lucyna Korycińska, Uniwersytet Jagielloński

Katalin Kroó, Uniwersytet Loránd Eötvös /
Eötvös Loránd Tudományegyetem

Olga Kuptsova, Moskiewski Uniwersytet Pań-
stwowy / Московский Государственный
университет

Halina Kurek, Uniwersytet Jagielloński

Tatjana Kuzovkina, Uniwersytet Talliński / Tal-
linna Ülikool

Andrzej de Lazari, Uniwersytet Łódzki

Bohdan Łazarczyk, Uniwersytet Jagielloński

Lidia Macheta, Uniwersytet Jagielloński

Dina Magomedova, Rosyjska Akademia Nauk /
Российская академия наук

Izabella Malej, Uniwersytet Wrocławski

Agnieszka Malska-Lustig, Uniwersytet
Jagielloński

- Elżbieta Mańczak-Wohfeld, Uniwersytet Jagielloński
- Maria Maślanka-Soro, Uniwersytet Jagielloński
- Gabriela Matuszek-Stec, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Michalak-Pikulska, Uniwersytet Jagielloński
- Roman Mnich, Uniwersytet Warszawski
- Galina Nefagina, Akademia Pomorska w Słupsku
- Arkadiy Neminushchiy, Uniwersytet Dyneburski / Daugavpils Universitāte
- Jakub Niedźwiedź, Uniwersytet Jagielloński
- Sylvia Nowak-Bajcar, Uniwersytet Jagielloński
- Ryszard Nycz, Uniwersytet Jagielloński
- Tereza Obolevitch, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Magdalena Ochniak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Oczkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Olaszek, Uniwersytet Łódzki
- Alexander Ospovat, Uniwersytet Kalifornijski / University of California
- Agnieszka Palej, Uniwersytet Jagielloński
- Ewelina Pilarczyk, Uniwersytet Jagielloński
- Irina Prokhorova, Moskiewski Uniwersytet Państwowy / Московский Государственный университет
- Elżbieta Przybył-Sadowska, Uniwersytet Jagielloński
- Wacław Rapak, Uniwersytet Jagielloński
- Renata Rodak, Uniwersytet Jagielloński
- Rozalia Sasor, Uniwersytet Jagielloński
- Yuliya Sergo, Udmurcki Uniwersytet Państwowy / Удмуртский государственный университет
- Elżbieta Solak, Uniwersytet Jagielloński
- Barbara Sosień, Uniwersytet Jagielloński
- Elena Sozina, Uralski Uniwersytet Federalny / Уральский федеральный университет
- Ewa Stala, Uniwersytet Jagielloński
- Lidia Sudyka, Uniwersytet Jagielloński
- Jan Szczepaniak, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
- Włodzimierz Szturc, Uniwersytet Jagielloński
- Dorota Szumska, Uniwersytet Jagielloński
- Stanisław Śnieżewski, Uniwersytet Jagielloński
- Wanda Świątkowska, Uniwersytet Jagielloński
- Marietta Turyan, Sankt Petersburg
- Anna Walczuk, Uniwersytet Jagielloński
- Jadwiga Waniakowa, Uniwersytet Jagielloński
- Halina Waszkielewicz, Uniwersytet Jagielloński
- Władysław Witalisz, Uniwersytet Jagielloński
- Natalia Vesselova, Uniwersytet Ottawski / University of Ottawa
- Grażyna Zając, Uniwersytet Jagielloński
- Marcin Ziomek, Uniwersytet Jagielloński

Spis treści

TABULA GRATULATORIA	5
BARBARA SZCZUKIN, MAŁGORZATA SZCZUKIN	
Biogram z bliskiej perspektywy nakreślony	7
HELENA DUĆ-FAJFER	
Wasilij Gieorgijewicz Szczukin – wszechstronny badacz i erudyta.....	11
SPIS PUBLIKACJI	19
WSTĘP.....	37
Введение	39
PRZESTRZEŃ GEOGRAFICZNA.....	41
ANDRZEJ ROMANOWSKI	
Pogranicze polsko-rosyjskie (do roku 1863). Zagadnienia i postacie	43
MAGDALENA DĄBROWSKA	
Ziemie niemieckie oczyma rosyjskich podróżopisarzy przełomu XVIII i XIX wieku – miejsca wspólne, miejsca różne (wokół <i>Listów Rosjanina podróżującego po Europie od 1802 do 1806 roku</i> Dmitrija Gorichwostowa)	55
Кристина Воронцова	
Польша в русской литературе постсоветского периода: обзор проблемы	67
Дечка Чавдарова	
Образ Коми в воспоминаниях болгарских строителей и лесорубов	77
Джон Даглас Клэйтон	
Гурзуф как <i>locus amoenus</i> в житнетворчестве А.С. Пушкина.....	89
Виктор Скрунда	
К истории русской меньшинственной идеи в межвоенной Польше (РОМ, 1934).....	101

PRZESTRZEŃ PSYCHOLOGICZNA	111
URSZULA TROJANOWSKA	
„Schody w pustkę” – przestrzeń i sen w opowiadaniu <i>Szatniarz</i> Jeleny Dołgopiat.....	113
Ксения Касаткина	
Психологическое пространство «подполья» в повести Ф.М. Достоевского <i>Записки из подполья</i>	125
Сергей Доценко	
Обезвельопал А.М. Ремизова как модель «внутренней эмиграции»...	139
Валерий Мильдон	
Эней и Анна. Пространства судьбы в <i>Энеиде</i> и <i>Анне Карениной</i>	151
Ксения Дубель	
Эго – Гео. Пространство личности или личность пространства? Заметки о ранних стихах Гео Шкурупия	163
MARIA MALEWSKA	
Pamięć i tożsamość w utworze Pavla Amnuela <i>Spowiedź</i>	173
PRZESTRZEŃ TEKSTUALNA	185
Аркадий Гольденберг	
Хронотоп праздника в метасюжете Гоголя	187
HELENA DUĆ-FAJFER	
Przestrzeń rosyjskości w literaturze łemkowskiej.....	201
Людмила Луцевич	
Хронотопический континуум поэмы Александра Пушкина <i>Цыганы</i>	217
Ольга Гриневич	
Полемика с усадебным текстом Л.Н. Толстого в романе М. Степновой <i>Сад</i>	231
Юрий Доманский	
Слово «сцена» в паратексте <i>Вишнёвого сада</i> А.П. Чехова. К вопросу о пространстве реально-художественном и пространстве реально-театральном в драматургическом тексте.....	243
Татьяна Автухович	
Экфрасис как способ формирования пространства смысла	255

PRZESTRZEŃ URBANISTYCZNA.....	267
KATARZYNA SYSKA	
O mitologii miasta w dramacie Jurija Kławdijewa	
<i>Obłok przypominający delfina.....</i>	269
BOGUSŁAW ŻYŁKO	
O pewnej reprezentacji wieczności (Uwagi o <i>Rzymie</i> Mikołaja Gogola).....	281
DZMITRY KLIABANAU	
Topos Rzymu jako element „mitu Husowskiego” Władzimira Arłoua	
(na materiale powieści <i>Czasy dżumy</i>).....	293
Михаил Строганов	
<i>Город пышный, город бедный</i> и его родственники	305
Павел Лавринец	
Поэтосфера Вильнюса как города храмов	317
Валентина Брио	
Вильнюсские дворики как особенный городской локус	329
Наталия Няголова	
Топос «города греха» в литературной урбанистике болгарской	
«оттепели». Предварительные заметки.....	343
Михаил Тимофеев	
Что делает наши ландшафты такими разными, такими	
привлекательными? (Английский индустриальный пейзаж	
XVIII-XX веков).....	355
PRZESTRZEŃ PODRÓŻY	367
MATYŁDA CHRZĄSZCZ	
Podróż do źródeł tożsamości. <i>Wschód</i> Andrzeja Stasiuka	369
МІСНАЉ МІЛЦЗАРЕК	
<i>Выспа</i> Гоўланова або о poszukiwaniu sensu w Arktyce.....	379
Александр Вавжинчак	
Путь как судьба. Повесть Виктора Астафьева <i>Перевал</i>	393

PRZESTRZEŃ WIZUALNA	405
Якуб Садовски	
Интеллигент в пространстве анимации. Мультфильмы по рассказам Эдуарда Успенского.....	407
Евгения Строганова	
Женщина с книгой в портретной живописи второй половины XVIII – первой половины XIX в. Модель и пространство. Заметки к теме	421
Наталья Мариевская	
Социальные пространства в динамике сюжета. Анализ драматургии современного фильма.....	435
Наталия Злыднева	
Концепт «путь-дорога» в русской живописи. наброски к теме	449
INDEKS OSÓB	461
Указатель имён.....	467

MARIA MALEWSKA
Uniwersytet Jagielloński

Pamięć i tożsamość w utworze Pavla Amnuela *Spowiedź*

Pozostawiam wielu przyszłościom (nie wszystkim) mój ogród o rozwidlających się ścieżkach [...] za każdym razem, gdy człowiek ma do czynienia z różnymi możliwościami, wybiera jedną i wyklucza inne [...].
Tworzy w ten sposób rozmaite przeszłości, rozmaite czasy, które również mnożą się i rozwidlają¹.

Kwantowa hipoteza wielu światów Hugh Everetta III² mówi o tym, że wszystko, co może się zdarzyć, na pewno wydarza się w którejś z odnóg rzeczywistości. Przypomina to olbrzymie nieustannie rozgałęziające się drzewo życia. Za każdym razem, kiedy podejmujemy decyzję, powstaje nowy wszechświat, a w nim nowi my. Wyposażeni w różnorakie doświadczenia podejmujemy różne decyzje. Jesteśmy inni, a zarazem bardzo podobni. Nasze „ja” rozpada się na miliony małych cząstek i żyje niezależnie, nieświadome tego, że gdzieś w innych wszechświatach kontynuuje swój byt.

A gdyby tak poznać nasze inne życia i tożsamości? Gdyby wiedzieć, jak potoczyłoby się nasze życie po podjęciu innych decyzji? Czy zanurzeni w alternatywnej rzeczywistości zachowalibyśmy się podobnie? Na to i na wiele innych pytań próbuje odpowiedzieć opowiadanie *Spowiedź*³ autorstwa Pavla Amnuela,

¹ J.L. Borges, *Fikcje*, przeł. K. Piekarec, A. Sobol-Jurczykowski, PIW, Warszawa 1972, s. 81.

² Zob. P. Byrne, *The Many Worlds of Hugh Everett III*, Oxford University Press, 2012.

³ Opowiadanie było wydawane wielokrotnie: w czasopiśmie „Искатель 2009’6” w 2009 r., w antologii „Бозон Хиггса” w 2010 r., w zbiorze „Монастырь” z 2011 r. Cytaty z tekstu pochodzą z [on-line:] http://fan.lib.ru/a/amnuelx_p_p/text_0160.shtml (22.12.2021).

radzieckiego pisarza i astrofizyka żydowskiego pochodzenia urodzonego w 1944 roku w Baku, a obecnie mieszkającego w Izraelu. Amnuél, naukowiec i badacz gwiazd neutronowych, który jako pisarz *science fiction* zadebiutował 1959 roku w radzieckim czasopiśmie „Technika Młodzieży”, w swojej twórczości umiejętnie wykorzystuje wiedzę zdobytą podczas pracy w Obserwatorium Astrofizycznym w Szemasze oraz w Instytucie Fizyki w Baku.

Oś konstrukcyjną utworu stanowi wyznanie bohatera, który doświadczył daru lub przekleństwa (tak je określa), jakim jest możliwość poznania alternatywnych dróg swojego życia. Wiąże się to z dwunastokrotnym doświadczeniem śmierci i przejścia z ciała do ciała, z wszechświata do wszechświata. Bohater, spowiadając się, opowiada niezwykle historię człowieka posiadającego wspomnienia z trzynastu odrębnych losów, z których każdy jest szczególny i inny, a jednak należy do tej samej osoby.

Bohatera poznajemy, gdy spowiada się na łożu śmierci. Spowiednikiem jest Aleksandr – jego ojciec duchowy. Relacja bohatera i spowiednika była więc bliska, ale została wystawiona na próbę, której nie przetrwała. Gdy bohater poznał swoje inne życia, na osiem lat zerwał wszelkie relacje ze spowiednikiem i nie korzystał z sakramentu pojednania. Teraz, na łożu śmierci, przystępuje do niego ponownie.

Wyznanie, a tym samym opowiadanie, zostało zamknięte w formie monologu bohatera. Słów i myśli spowiednika nigdy nie poznajemy bezpośrednio, pojawiają się one jedynie w zwrotach penitenta. Spowiadający się zauważa każdy gest spowiednika, odnosi się do każdego jego słowa, czasem od razu wyjaśnia to, co niezrozumiałe, czasem prosi o cierpliwość, ale nieustannie prowadzi go po meandrach swojego losu. Role spowiednika i penitenta nie zostały odwrócone – co bohater wciela się w obydwie, do odbycia spowiedzi potrzebuje jednak drugiego człowieka. Obecność Boga jest także istotna, zważywszy na głęboką wiarę bohatera, ale umierającemu teraz najbardziej potrzebny jest uważny słuchacz.

Według Guzeli Ibatulliny wyznanie stanowi nie tyle akt komunikacji, ile archetypową formę kontaktu z drugą osobą. Nacisk kładziony jest tu nie na przekazanie informacji, a na relację między wyznającym a słuchającym wyznania, w której grzech schodzi na drugi plan. Ważna jest nie porozumienia, która poprzez wyznanie łączy jego uczestników.

Исповедальность можно назвать некоей архетипической для человеческого сознания формой его бытия, архетипом общения – своеобразным интенциональным и коммуникативным первообразом, находящим свое выражение в различных формах речевых высказываний, в разных жанрах речевого общения [...]. Оно именно общение, а не „коммуникация” [...] для исповедания

важно прежде всего чистое отношение – аксиологическая значимость самой связи сознающих субъектов, единство разделенных сознаний в общем духовно-психическом творческом акте⁴.

Relacja między penitentem a spowiednikiem określona jest już w pierwszym słowie utworu „dziękuję”. Spowiadający się wyraża wdzięczność za to, że ojciec Aleksandr czuwa przy nim w ostatnich momentach życia, że nie przerywa i nie poucza, tylko cierpliwie słucha tej najdłuższej i najbardziej zawiłej historii, z jaką spotkał się podczas swej posługi. W końcowym zdaniu utworu bohater jeszcze dwukrotnie powtórzy owo „dziękuję”. Słowo to staje się więc klamrą rozpoczynającą i kończącą wyznanie.

Z bezpośrednich zwrotów do ojca Aleksandra możemy wnioskować, że początkowo próbował on wejść w polemikę z penitentem i że zarzucał mu fałszowanie opowiedanych wydarzeń. Z biegiem narracji takich zwrotów jest coraz mniej, a ojciec Aleksandr staje się cierpliwym, choć pełnym niedowierzania, słuchaczem. Duży wpływ ma na to postawa bohatera, który stara się kierować spowiedzią i narzuca jej rytm: „Не спрашивайте сейчас об этом. Просто запомните, а я дальше...”

Bohater jest wdzięczny za przybycie i wysłuchanie go, ale zdając sobie sprawę, że historia jego losów jest niewiarygodna, wręcz nierealna, gorąco pragnie, by spowiednik dał wiarę jego opowieści.

Отец Александр, я понимаю, вы мне не верите. Не верите, я вижу по вашим глазам. Я тоже не поверил бы, если бы мне рассказали.

Не смотрите на меня, отец Александр, так оно было.

Dlaczego bohater decyduje się na wyznanie przed śmiercią, choć ukrywał prawdę o sobie przez wiele lat? Dlaczego, mając świadomość, że trudno będzie uwierzyć w to, co chce opowiedzieć, podejmuje próbę objaśnienia swojego życia innej osobie? Odpowiedź na to pytanie tkwi w potrzebie zrozumienia i dialogu. To podstawowe potrzeby duchowe i społeczne człowieka. Życie jest nieustanną próbą odnajdywania siebie w sobie i siebie w „innym”. Poszukiwania te sprawiają, że przeradza się ono w niekończący się dialog. Życie nie istnieje bez dialogu, bez dialogu nie istnieje także wyznanie.

⁴ Г. Ибатуллина, *Исповедальное слово и экзистенциальный „стиль”* (*Экзистенциальное сознание как неосуществленная исповедальность*), [on-line:] <http://www.philosophy1.narod.ru/www/html/library/misc/ibatul/02.html> (22.12.2021).

Istnieć – to znaczy dialogowo obcować z kimś. Z końcem dialogu kończy się wszystko. [...] Jeden głos niczego nie spełnia i nie rozstrzyga. Dwa głosy – to minimum życia, istnienia⁵.

Właśnie tego drugiego głosu potrzebuje teraz bohater. Jednak nie jest to jego pierwsza próba nawiązania dialogu. Już kiedyś o swoim fenomenie opowiedział psychoanalitykowi Alsanowi (w ósmym życiu) i pisarzowi Bierutkowi (w dziewiątym życiu). Wtedy nie znalazł zrozumienia i nie wiemy, czy znajdzie je u ojca Aleksandra. Seans psychoanalizy połączony z wyznaniem, choć zupełnie bezowocny pod względem interpretacji losów bohatera, pozwolił poznać sens niezrozumiałego koszmaru, który nawiedzał go od dzieciństwa. Okazało się, że wyparł z pamięci pierwszą ze swych śmierci, która była szczególnie traumatyczna (uduszenie się pestką brzoskwini). To jedyna ze śmierci, która nie zapisała się w pamięci bohatera. Pozostałe potrafi odtworzyć z wielką dokładnością, choć za każdym razem odchodzi inaczej, a jego umieraniu towarzyszą różne zjawiska nadprzyrodzone. Widzi więc krążące nad nim anioły, obserwuje z góry pole bitwy, na którym właśnie stracił życie, albo dostrzega światło i słyszy głos. Zdarza się też, że bohater nie czuje niczego i nic nie widzi: „Потом – все. То есть, ничего. Ни белого света в конце тоннеля, ни голосов умерших родственников...”. Śmierci są różne, niespodziewane, pożądane, wyczekiwanie, czasem przynoszące ulgę:

Зная, что умираю, я хотел этого. Я понимал, что, скорее всего, умерев в восьмой раз, окажусь в иной своей ипостаси – привычной, с сорокапятилетним (но другим!) жизненным опытом. Опыт будет другой, и память другая, и все остальное тоже. А если не умру, то останется боль, и, может, месяцы в больнице, переломанные руки-ноги [...]

– wspomina, opowiadając o śmierci będącej wynikiem pobicia przez rozwścieczonego tłum. Wyczekiwaną i pożądaną jest śmierć podczas białaczki, na którą choruje dwukrotnie (w dziewiątym i dziesiątym życiu), oraz kiedy ma zawał, jednak w tym ostatnim przypadku śmierć nie nadchodzi, a zamiast niej czeka go długa rekonwalescencja. Bohater z czasem oswaja swoje śmierci, które stają się nieodłączną częścią jego egzystencji. Kiedy żyje, nie ma w nim strachu przed zmianą, nie uważa na siebie, żyje normalnie. Wyjątek stanowi dziewiąte życie, które jest na tyle spokojne, że pragnąłby pozostać w nim jak najdłużej, oraz dziesiąte, kiedy obawia się ponownego zachorowania na białaczkę. W kolejnych życiach będzie robił wszystko, by nie

⁵ M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, PIW, Warszawa 1986, s. 452, *Biblioteka Krytyki Współczesnej*.

przechodzić przez tę chorobę ponownie. Nie chodzi tu jednak o strach przed samą śmiercią, ale o cierpienie związane z chorobą i powolne umieranie. Można rzec, że bohater przyzwyczaja się do śmierci oraz do procesu przejścia, który jej towarzyszy. Umierając wielokrotnie, zyskuje pewność, że śmierć nie jest końcem, ale drogą prowadzącą do kolejnej przystani.

Z opisami śmierci związane są opisy pamięci. Śmierć, a właściwie proces przejścia z wszechświata do wszechświata, jest nierozzerwalnie związany z uzyskiwaniem nowych-starych pamięci.

Ничего на самом деле у меня не болело – я сразу понял, что это моя ложная память, точнее, одна из двух теперь моих ложных памятей – вдруг включилась в самый неподходящий момент.

Ból towarzyszący śmierci w momencie połączenia się z kolejnym życiem nigdy nie jest fizyczny, jest bólem zapamiętanym, znanym ze wspomnienia. Jest to dla bohatera rzecz zaskakująca, z czasem jednak przywyka do niej. W ósmym życiu niczemu już się nie dziwi:

И тут вспомнилось остальное: свет-боль, ракета, самолет [...] и все остальные мои прожитые жизни улеглись в памяти мгновенно и определенно – как всякий раз и было со мной. С той разницей, что сейчас не возникло даже секунды удивления и страха: то ли уже привык, и перемещение не вызывало особых эмоций...

Bohater nie ma problemów z pamięcią i, co niewiarygodne, nie ma też problemów z tożsamością. Linie jego żyć wędrują jedna obok drugiej, nie przecinając się, ale jednocześnie tworzą swoisty zbiór czynników, które budują tożsamość bohatera. Jego pamięć jest niezawodna, wręcz detaliczna i fotograficzna, co traktuje jak przekleństwo, ale i jak dowód na to, że jego historia jest prawdziwa.

...я очень хорошо все помню, в этом моя беда, в этом вся проблема, это я и хочу вам поведать... Если бы память подвела меня хоть раз, я, возможно, прожил бы жизнь счастливым человеком, но...

Простите, мысли, будто белки, – скачут, как хотят. Не то, что память. Три мои памяти, две старые и одна новая, разделились в голове на три русла, будто три дороги, идущие параллельно. Я никогда не путал себя с другим собой, ни разу.

Pamięci nigdy nie mieszają się ze sobą, są jak rzeki płynące obok siebie, lecz nigdy nie przecinające swoich nurtów, jak drogi, które nigdy się nie łączą. To zjawisko

fenomenalne, zważywszy na fakt, że w żywotach bohatera było wiele wspólnych miejsc, ludzi i sytuacji. Bohater nie ma też nigdy problemów z kontaktami z ludźmi z innych wszechświatów, choć czasem odgrywają oni zupełnie inną rolę w jego historii (np. Marina, z powodu której popełnił samobójstwo w trzecim życiu, i Marina-krowa, z życia czwartego, na którą nawet nie chce patrzeć, przyjaciel z obserwatorium – życie piąte i siódme), to nigdy nie myli ich ze sobą, nie myli różnego bagażu doświadczeń.

Żadnej z pamięci nie daje pierwszeństwa, nie traktuje jej jako głównej ani ważniejszej. Podobnie jest z życiem: każde z nich jest równie ważne i ma dla niego takie samo znaczenie. Raz tylko, opowiadając z perspektywy czasu o piątym życiu, powie, że wtedy był najszcześliwszy. Czasami pojawiają się jednak refleksje o tym, że jego los mógłby potoczyć się inaczej:

Бывало, лежал я ночью и думал: почему судьба так странно распоряжается? Почему взорвалась ракета? Сейчас я бы...[...] А если бы Сема уверенно держал руль мотоцикла, то мы бы не сверзились на спуске... И если бы не случился тот ужас...

Znajdując się w nowej rzeczywistości, mało korzysta z doświadczenia zdobytego w poprzednich wszechświatach. Owszem, jako dziennikarz piszący o obserwatorium wykorzystuje wiedzę, którą zdobył tam jako pracownik, ale wydaje się, że nie ma w sobie na tyle odwagi, by pokazać innym ludziom swoje nowe-stare oblicze. Nie chodzi tu nawet o dzielenie się doświadczeniem przejścia między wszechświatami (to zawsze kończyło się brakiem zrozumienia), ale o wiedzę naukową, życiową czy wiedzę o sobie samym. Mając świadomość tego, że posiada niezwykle talent muzyczny, który zaprzepaściła śmierć w drugim życiu, jako dorosły człowiek nigdy nie próbuje grać na żadnym instrumencie. Wydaje się, że bohater na tyle potrafi ukryć swoją przemianę, że nawet najbliżsi nie zdają sobie sprawy z tego, że stał się człowiekiem z zupełnie nowym spojrzeniem na rzeczywistość.

Pamięci zagnieżdżone w umyśle bohatera jako oddzielne strumienie rzek oraz umiejętność oddzielania tego, co tu i teraz, od tego, co gdzieś i kiedyś, sprawia, że nie doświadcza on kryzysu tożsamości. Przyczyniać się może do tego także jego bardzo analityczny umysł. Trzeba pamiętać, że to umysł znakomitego dziennikarza i nagradzanego badacza gwiazd neutronowych, umysł, który nieustannie przetwarza dane, nieustannie próbuje zrozumieć zagadkę egzystencji. Ciągłe analizy, porównywanie wszechświatów i swoich życiorysów budują w bohaterze swego rodzaju poczucie ciągłości i przynależności do pewnej historii. Dają mu wiarę, że pewne sytuacje przyniosą z góry założony, pożądany skutek, na przykład śmierć nie jest końcem życia, a etapem przejścia.

Amnuél buduje postać bohatera na swoistej pewności tego, co niepewne, obdarza go wręcz niewiarygodną wewnętrzną siłą. To, co u zwykłego człowieka prowadziłoby do kryzysu tożsamości, u spowiadającego się staje się jej budulcem:

nasiloną refleksyjność nie zapewnia jednostce poczucia pewności co do trafności podejmowanych decyzji, które są budulcem jej tożsamości. Nawet więcej, świadomość możliwości dokonywania wyborów spośród bardzo licznych opcji, implikuje ostatecznie wzrost niepewności. [...] W konsekwencji przystosowanie się do zmiennych warunków wymaga od jednostek pogłębionej refleksyjności oraz odpowiednio szybkiego reagowania na zmienne, a czasem pozostające ze sobą w sprzeczności, informacje⁶.

Właśnie umiejętność szybkiego reagowania na zmieniającą się sytuację i łatwość pogodzenia się z nią sprawiają, że bohater, przekraczając próg śmierci, praktycznie bezproblemowo odnajduje się w nowej-starej rzeczywistości.

Anthony Giddens pisze o „refleksyjnym projekcie «ja», który polega na utrzymaniu spójnych, chociaż wciąż na bieżąco weryfikowanych narracji biograficznych i rozgrywa się w kontekście wielokrotnego wyboru zapośredniczonego przez systemy abstrakcyjne”⁷. Tożsamość bohatera tworzą więc owe „narracje biograficzne”, zbiory zdarzeń, osób, uczuć i wiedzy gromadzone i pielęgnowane przez trzynaście kolejnych żyć. Jest takim, jakim stworzyły go różne wszechświaty. Każda śmierć, każde życie, a w nim różne osoby dodają kolejne części do tej skomplikowanej mozaiki tworzącej jego osobowość:

Tożsamość kształtowana jest i utrwalana w ciągu długich, złożonych, zmiennych interakcji. Bliscy odchodzą, ludzie, którzy mieli wpływ na tożsamość jednostki, umierają, ale nadal wywierają wpływ na nasze zachowania, działania i sposób funkcjonowania w społeczeństwie. Wpływ obecnych „nieobecnych” w przestrzeni życiowej ludzi na naszą tożsamość jest najlepszym dowodem na jej społeczny, kulturowy charakter. Jesteśmy tacy, jacy jesteśmy, tym, kim jesteśmy, dzięki całemu zintegrowanemu, uporządkowanemu „systemowi operacyjnemu”, który stanowi tożsamość⁸.

⁶ A. Karnat-Napieracz, *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009, s. 181.

⁷ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, przeł. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001, s. 9, *Biblioteka Socjologiczna*.

⁸ T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, s. 165, *Rejony Humanistyki*, nr 1.

Kim jest więc Wołodia Dubinin – bohater opowiadania? Małym utalentowanym chłopcem stojącym u progu muzycznej kariery⁹? Żołnierzem, którego wysłano na pewną śmierć¹⁰? Naukowcem badającym gwiazdy neuronowe i astrofizykiem¹¹? Dziennikarzem¹²? Pisarzem¹³? Jest każdą z tych osób, ponieważ posiada ich wspomnienia. Te zaś mają pewne punkty stałe. „У человека должна быть одна родина” – wyznaje bohater. W każdym życiu rodzi się 12 marca 1945, zawsze w Baku¹⁴. Do tego miasta będzie chętnie powracał we wspomnieniach, niezależnie od tego, jak potoczą się jego losy. To jego mała ojczyzna, którą darzy sentymentem, miejsce szczególne, ostoja, która daje poczucie sensu i ciągłości.

Kolejnym powtarzalnym punktem we wszechświatach bohatera jest jego małżonka – Marina¹⁵. Punktem determinującym losy bohatera są wybór studiów oraz sytuacja, w której znajduje się po ich ukończeniu¹⁶.

W różnych wszechświatach różny jest charakter bohatera. Po popełnieniu samobójstwa w kolejnym życiu jest wręcz zaskoczony swoim czynem, od razu dostrzega jego bezsens. Dubinin z trzynastego życia nie dopuszcza do siebie myśli, by zdradzić żonę, jednak w siódmym i dziewiątym życiu tak się dzieje.

Bohater świadom jest swojej grzeszności, a najbardziej niepokoi go to, czy pamiętać o grzechach z poprzednich żyć sprawia, że obciążają one jego sumienie:

⁹ Życie 2.

¹⁰ Życie 4. W wojsku służy też w 6 życiu.

¹¹ Życie 5, 8, 10 i 12.

¹² Życie 7.

¹³ Życie 9 i 11.

¹⁴ Warto dodać, że życiorysy Wołodii Dubinina i autora opowiadania są podobne. P. Amnuél także urodził się w Baku, choć w 1944 r., przez 23 lata pracował w obserwatorium astronomicznym, zajmował się badaniem gwiazd neutronowych, jest autorem wielu prac naukowych i nagradzanym twórcą fantastyki naukowej.

¹⁵ Mimo że żona jest stała, to dzieci już nie. Rodzą się one w różnych latach i w większości przypadków są innymi osobami: Igor i Lena (6 życie), Lena i Sonia (7 życie), córka Sima (8 życie), syn Waliera (9 życie), Swieta i Waliera (10 życie), Sonia (11 życie), Swieta (12 życie), Lena (13 życie). Pewne jest jedynie, że Waliera z 9 i 10 życia to jedna i ta sama osoba.

¹⁶ Wszechświaty, w których żyje bohater, różnią się między sobą. W 2 życiu wychowuje się w ateistycznym, komunistycznym kraju i uczęszcza na lekcje skrzypiec do starego Żyda, w 3 życiu zwycięskie Niemcy sięgają aż po Japonię, a Żydzi zostają wymordowani, w 4 – Mao Zedong występuje zbrojnie przeciwko ojczyźnie bohatera – ZSRR, w 5 – w 1952 imperium jest w posiadaniu bomby wodorowej, a w 1955 zajmuje Pekin, także w 1955 umiera Stalin, w 1966 Rosjanie jako pierwsi lądują na księżycu, w 6 życiu Mao Zedong prowadzi politykę przyjaźni z ZSRR, w 7 życiu Związek Radziecki uwikłany jest wojnę z Iranem, w 9 życiu w 1991 Rosjanie lecą na księżyc, a w 1993 razem z Amerykanami budują stację kosmiczną, w 11 – ZSRR nie rozpada się i jest supermocarstwem z bazami na Księżycu i planami lotu na Marsa, w 12 życiu – w 2023 na Baku spada ogromna asteroida, w 13 – ZSRR nigdy nie istniało, a Michaił Gorbaczow jest Patriarchą Wszechrusi. Żaden z powyższych wszechświatów nie jest naszym wszechświatem.

Но я грешил в других жизнях. Грешил неверием, гордыней, и множество других пороков были мне свойственны. Последние годы я думаю об одном: если это было со мной, но не здесь, не в этом мире, то грешен ли я только потому, что – помню? Принял ли я на себя все свои грехи, все свои греховные мысли? Я ведь грешил не по своей воле, но по незнанию. Если в том мире, [...] не знал никаких путей к Господу, разве был я грешен? Да-да, незнание законов, в том числе законов Божьих, не освобождает от ответственности и прежде всего – от ответственности перед Создателем. Я грешил, отец Александр, но – грешил ли я?

Jako osoba głęboko wierząca swoją spowiedź kończy prośbą o rozgrzeszenie. W tej właśnie prośbie mieści się cały sens wyznania, do tego dąży od samego początku.

Я умираю, отец Александр, и прошу отпустить мне грехи. [...] Если Творец позволил мне помнить, то, наверно, для того, чтобы, уходя окончательно, я мог исповедаться в тех грехах, что совершал не здесь, а там.

Kończąc swoje wyznanie, bohater od razu dziękuje ojcu Aleksandrowi. Jest to podziękowanie za poświęcony czas, za próbę zrozumienia tego, co tak trudno objąć umysłem. Przez dwanaście lat bohater przeszedł samotnie, zachowując swoją tajemnicę. To, co przez tyle czasu było skrywane, teraz musiało zostać ujawnione, choćby tylko przed jednym człowiekiem, po to, by dopełniło się życie bohatera – bez wyznania nie miałoby ono sensu. Wyznanie jest nieodłączną częścią życia-dialogu i jego dopełnieniem. Nie można żyć bez wyznania, nie należy także żegnać się z życiem, nie przystępując do spowiedzi:

Слово исповеди органично и ценно не просто как слово сакральное, тайное. Оно всегда произносится и прочитывается как текст самой жизни [...]. Умереть вне исповеди нельзя, поскольку отсутствие в душе исповедального слова означает отсутствие самой жизни – вечной спутницы смерти¹⁷

– uważa Michaił Uwarow.

Prośba o rozgrzeszenie, wypowiedziana przez bohatera, prowokuje do postawienia pytania o granice odpowiedzialności za popełnione czyny: gdzie przebiega granica realności i tego, co jest nierealne tutaj, a jednak rzeczywiste w innych

¹⁷ М. Уваров, *Архитектоника исповедального слова*, Алетея, Санкт-Петербург 1998, s. 46-47.

wszechświatach? Czy bohater, stając przed obliczem Boga, powinien odpowiedzieć za wszystkie swoje grzechy popełnione we wszystkich życiach? Czy jego wcielenia mają jedną duszę? Czy wreszcie Wołodia Dubinin, przeżywszy trzynaście różnych żyć, wciąż pozostaje tym samym Wołodią Dubininem? Kluczem do odpowiedzi na to pytanie jest pamięć bohatera. To najcenniejsze, co ma. Dzięki niej potrafi odnaleźć się w złożonej historii swoich losów. Pamięć epizodyczną Wołodi Dubinina cechuje wyjątkowa szczegółowość. Definiowana jest ona jako mentalna podróż w czasie¹⁸, ale w przypadku bohatera, będąc podróżą po jego życiach, obejmuje także przestrzeń. „Wymiar czasowy i przestrzenny nie są od siebie odseparowane, zawsze idą razem. I w tym wymiarze czasowym, w każdym punkcie naszej biografii czy tożsamości jako przeżywania samego siebie jesteśmy konfrontowani czy też konfrontujemy się z otoczeniem, innymi ludźmi, miejscami”¹⁹. To najważniejsze czynniki, które mają wpływ na nasze postrzeganie siebie. Z systemem pamięci epizodycznej utożsamiana jest świadomość autonoetyczna, szczególnie rodzaj świadomości towarzyszący aktowi pamiętania, który umożliwia jednostce bycie świadomym siebie w subiektywnym czasie²⁰. Świadomość autonoetyczna pojawia się podczas wydobywania wspomnień, daje poczucie ponownego doświadczenia, pozwala na introspekcję, wgląd w głąb naszych minionych subiektywnych przeżyć i dostrzeżenie ciągłości naszej tożsamości.

Spowiadający się nigdy nie ma wątpliwości co do własnej tożsamości, ponieważ właśnie pamięć jest warunkiem tożsamości jednostkowej. To poczucie ciągłości związane z pamięcią zdarzeń daje nam odpowiedź na pytanie, kim jesteśmy i jacy jesteśmy, nawet jeśli nasze życie ulegnie diametralnej zmianie. Bohater choć żył trzynaście razy, choć znajdując się w różnych życiowych warunkach, dokonywał różnych wyborów, zachował ciągłość czy w tym wypadku jednolitość tożsamości. Nieważne, w którym wszechświecie, zawsze był Wołodią Dubininem urodzonym w Baku 12 marca 1945 roku. To jego czas, jego miejsce i wreszcie jego imię, które nigdy nie uległo zmianie i które jest najsilniejszym identyfikatorem tożsamości.

¹⁸ A. Erll, *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, przeł. A. Teperek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, s. 141.

¹⁹ *Spotkanie I. Kim jestem* [w:] W. Łukaszeński i in., *Tożsamość. Trudne pytanie kim jestem*, Smak Słowa, Sopot 2021, s. 33, *Blżej Psychologii*.

²⁰ O. Borowiecki, *Analiza pamięci deklaratywnej w świetle odkryć dotyczących afantazji i personalnej pamięci semantycznej* [w:] 13. PFK, *Teksty pokonferencyjne*, Poznań 2018, s. 3.

Bibliografia

- Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, przeł. D. Ulicka, PIW, Warszawa 1986, *Biblioteka Krytyki Współczesnej*.
- Borges J.L., *Fikcje*, przeł. K. Piekarec, A. Sobol-Jurczykowski, PIW, Warszawa 1972.
- Borowiecki O., *Analiza pamięci deklaratywnej w świetle odkryć dotyczących afantazji i personalnej pamięci semantycznej* [w:] 13. PFK, *Teksty pokonferencyjne*, Poznań 2018.
- Byrne P., *The Many Worlds of Hugh Everett III*, Oxford University Press, 2012.
- Erll A., *Kultura pamięci. Wprowadzenie*, przeł. A. Teperek, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323534174>.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, przeł. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001, *Biblioteka Socjologiczna*.
- Karnat-Napieracz A., *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009.
- Łukaszewski W. i in., *Tożsamość. Trudne pytanie kim jestem*, Smak Słowa, Sopot 2021, *Blżej Psychologii*.
- Palczyn T., *Socjologia tożsamości*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, *Rejony Humanistyki*, nr 1.
- Уваров М., *Архитектоника исповедального слова*, Алетеия, Санкт-Петербург 1998.
- Амнуэль П., *Исповедь*, [on-line:] http://fan.lib.ru/a/amnuelx_p_p/text_0160.shtml.
- Ибатуллина Г., *Исповедальное слово и экзистенциальный „стиль” (Экзистенциальное сознание как неосуществленная исповедальность)*, [on-line:] <http://www.philosophy1.narod.ru/www/html/library/misc/ibatul/02.html>.

ABSTRACT

Memory and Identity in Pavel Amnuél's *Confession*

In the article some aspects of a short story *Confession* by Pavel Amnuél are analysed. The story is written in the form of a monologue by Volodia Dubinin delivered during a confession just before his death. The storyline is based on multiverse theory: the main character dies twelve times, but he continues his life in different universes keeping memories of other existences. The author of the article tries to answer the question if it is possible to maintain identity by living so many different lives and what is the role of memory in it.

The memories of thirteen lives are separate, very detailed and they never mix together. Thanks to it the main character can maintain his distinct identity. His identity is anchored in place, date of birth as well as his name which always remains the same and is the strongest marker of peoples' identity.

Keywords: confession, memory, identity, multiverse

Słowa kluczowe: spowiedź, wyznanie, pamięć, tożsamość, wieloświat

Tom jubileuszowy, który oddajemy do rąk czytelnika, stanowi wyraz najwyższego uznania wobec imponującego dorobku naukowego oraz wdzięczności za lata działalności dydaktycznej Pana Profesora Wasilija Szczukina. Publikacja jest próbą odzwierciedlenia szerokiego spektrum zainteresowań badawczych Jubilata, oscylujących wokół historii literatury i kultury rosyjskiej, metodologii badań literackich, poetyki sztuki totalitarnej, a także szeroko rozumianej geografii humanistycznej; osadza jednocześnie te pojęcia w kontekście macierzystym badacza – to jest fenomenów przestrzeni i tożsamości. Z wielką radością pragniemy podkreślić, że niniejsza księga, na którą złożyły się teksty wielu wybitnych badaczy literatury, sztuki i kultury, pragnących uhonorować Profesora Szczukina, stanowi platformę do wymiany myśli naukowców reprezentujących ośrodki naukowo-akademiczne między innymi w Polsce, Izraelu, Bułgarii, Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Rosji, na Litwie i Białorusi, co należy uznać za jawne świadectwo swoistej niezależności nauki i jej niepodlegania różnorodnym ograniczeniom, które w danym czasie i danej przestrzeni mogą hamować kontakty i zaburzać procesy konsolidacyjne na bazie twórczej wymiany.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-730-9

